

Gömöri György

Levelek Szabó Zoltántól

Szabó Zoltánnal, aki akkor már évek óta élt Londonban, először valamikor 1956 novemberében találkoztunk. Mi harmincötén 1956. november 26-án az első magyar diákcsoporttal érkeztünk Angliába, és rövid londoni tartózkodás után Oxfordba vittek bennünket, mivel a csoportot továbbtanulásra kiválogató tanárok mind oxfordiak voltak. Oxfordban gyűjtést is rendeztek a menekült magyar diákok javára, ami két hónap alatt már tetemes összeget (400 fontot) hozott össze akkor, amikor 15–20 fontos havi ösztöndíjakkal éltek egyetemisták. Az első oxfordi napokban még egy ottani diákszállóban (Youth Hostel) laktunk a Jack Straw Lane-en, s itt fogalmaztuk meg első kiáltványunkat a világ egyetemistáihoz, ami teljes egészében meg is jelent december negyedikén az *Oxford Mail* nevű napilap hasábjain. Kiáltványunk szövegét másnap kivonatosan közölte a *Manchester Guardian* és Szabó Zoltánt, aki a Szabad Európa Rádió londoni tudósítója volt, ez a szöveg készítette arra, hogy másnap levelet írjon nekem, az akkor mindössze 22 éves menekült egyetemistának.

Mielőtt Szabó levelét ismertetném, hadd álljanak itt kiáltványunk három pontban összefoglalt (az igazat megvallva nem túl realisztikus, de határozott) követelései a világ tanulóifjúságához: 1. Küldjete a szovjet megszállás ellen tiltakozó táviratot a szovjet kormánynak, valamint a Szovjetunió és más kommunista országok egyetemeinek. Gyűléseken követeljétek a szovjet csapatok visszavonását Magyarországról. 2. Ne hagyjátok, hogy kormányotok elismerje az áruló Kádár-kormányt. Változatlanul támogassátok Nagy Imre forradalmi kormányát. 3. Mindaddig bojkotáljátok a Szovjetunióval folytatott árucserét, a szovjetbarát kulturális eseményeket, amíg a szovjet csapatok ki nem vonulnak Magyarországról.

Aláírók: a Magyar Forradalmi Diákbizottság küldöttei és az Emigráns Magyar Diákok Ideiglenes Bizottsága. (Az előbbieket a szegedi egyetemen már végzett Sándor András és jómagam, az ELTE negyedéves magyar–lengyel szakos hallgatója voltunk).

Szabó Zoltán levelének fejlécén londoni címe áll (41a Roland Gardens), és mivel a levél érdekes adalék az ötvenhatos emigráció kezdeti történetéhez, itt teljes terjedelmében közlöm:

*„Kedves Barátom,
a mai Manchester Guardianban olvastam kiáltványotok rövid summáját. Egyetértetek, gratulálok és nagy öröm nekem, hogy a munkát elkezdtétek. Ha erre jártok, mindnyájatokat szívesen látlok s kérdem miben tudok segíteni?*

A magam londoni külön műsorában a Manchester Guardian-szöveg szó szerinti fordítását ma délután kiadtam az RFE útján, ezt fűzve hozzá: »a felhívásnak az a jelentősége, hogy ezzel az osztódva-szaporodás, amely Magyarországon a forradalom testületeinek kialakulását jellemezte, Nyugaton is elkezdődött, Oxfordban«.

A kezdemény érdeme a tiétek: sokféle sokféle folytatást kellene biztosítanotok. Nem gondoltatok rá, hogy az eredeti magyar szöveget esetleg ki kéne adni a „Látóhatár”-ban.

Ölel mindnyájatokat
Szabó Zoltán”

Pár héttel az „oxfordi kiáltvány” közzététele után Sándor Andrással (aki ma András Sándor néven író neves költő és esztéta) átkeltünk a Csatornán, hogy megszervezzük, illetve megvalósítsuk követeléseink első pontját, a szovjet megszállás elleni nemzetközi diáktiltakozást. Brüsszelben a flamand diákszövetség vállalta, hogy megrendez egy ilyen konferenciát, ha azt a COSEC (a diákszövetségek koordináló titkársága) jóváhagyja. Ezzel az ajánlattal utaztunk át Leidenbe, ahol hideg zuhanyként hatott ránk a COSEC embereinek bejelentése: ne számítsunk rájuk, mert nincs értelme egy olyan nemzetközi tiltakozó gyűlésnek, amelyen a (sok helyen kommunista befolyás alatt álló) diákszövetségek vagy nem vennének részt, vagy éppenséggel ellenünk foglalnának állást. Ők mindent megtesznek a menekült magyar diákok elhelyezése és ösztöndíjhoz juttatása érdekében Nyugaton, de komolyabb politikai akciót nem tudnak vállalni. Ezután kicsit leverten tértünk vissza Oxfordba.

De visszatérve Szabó Zoltánhoz. Barátságos meghívását hamarosan megfogadtuk és hármasával-négyesével jelentkeztünk nála a Roland Gardens-beni lakásán. Míg Cs. Szabó Lászlóval jól lehetett beszélgetni irodalmi ügyekről, politikailag hozzánk Zoltán állt a legközelebb, megértette, miért gondolkodtunk alapvetően „harmadik utas” módon a forradalom idején, és egy darabig még utána is egy, a szabadversenyos Nyugat és az államszocializmus között elképzelhető új politikai képződményről. Mindenesetre Szabó Zoltán 1957 elején a Londonban alapított Újság, a *Magyar Szó* szerkesztőjeként az oxfordiak közül többünket bevont a lap munkájába, különösen Sándor Andrást és Márton Lászlót. Viszont már 1957. március 15-én mindhármán nyilatkozatot tettek közzé, amelyben közölték, hogy (mivel nem értettek egyet azzal az Andrew Martin nevű régi emigránssal, aki a lapot támogatta, illetve próbálta szerkeszteni) kivonulnak a lap munkájából. A *Magyar Szó* ezután hamarosan meg is szűnt.

Szabó Zoltántól a már idézett első levélen kívül még hat levelem maradt fenn, ezek közül öt 1957 és 1959 között íródott, ekkorra tehető legszorosabb kapcsolatunk.

A levelek irodalmi, illetve irodalomszervezési ügyekkel foglalkoznak. 1957. január 22-én írt levelében Szabó Zoltán elég hosszan arról értekezik, hogy Csokits János öt kétszer is meglátogatta és előadta neki azt az elgondolását, hogy a Congress for Cultural Freedom című amerikai szervezet indítson az angliai *Encounter*hez hasonló magyar nyelvű kulturális folyóiratot. Zoltán figyelmeztette Csokitsot, hogy mi már azt tervezzük: kiadunk *Eszmélet* címen egy folyóiratot Oxfordban, ezért jobb, hogyha velünk együtt (és részben a mi nevünkben) jár el a francia illetékesekkel való tárgyalásai során.¹ A Congress végül is a londoni *Irodalmi Újságnak* nyújtott éveken át anyagi támogatást.

Következő levelében Szabó Zoltán lemond egy korábban megígért franciaországi „fuvart” – többünket vitt volna a Párizsban újjaalakuló emigráns Petőfi-köri gyűlésre. Erre 1958. október 18–19-én került sor, nem sokkal a Magyar Írószövetség külföldön első közgyűlése előtt, amit október huszonharmadikán rendeztek meg, ugyancsak Párizsban. Mint a közgyűlés hozzászólásaiból látni, Sándor András és én is amiatt bíráltuk az (akkor Londonban megjelenő) *Irodalmi Újságot*, hogy a lap hangütése politikailag anakronisztí-

¹ A Márton László és Mészáros István által szerkesztett oxfordi *Eszmélet*nek mindössze két száma jelent meg, az első sokszorosított, a másik már nyomtatott formában. Mindkettőből példány található az OSZK-ban.

kus, és nem figyel eléggé az élő magyarországi irodalomra.² A közgyűlésen részt vett az Oxfordban tanuló írók részéről Márton László és Krassó Miklós is, valamint az ugyan-csak Angliában élő Mészáros István, de valamilyen oknál fogva engem választottak be a választmányba, mint „a fiatal oxfordiak” képviselőjét. Lehet, hogy azért, mert hozzászólásom tetszett a részvevőknek: ebben úgy hasonlítottam össze a magyar emigráns sajtót a lengyel emigráns lapokkal, hogy (szinte kiütéssel) a Párizs mellett szerkesztett *Kultura* című folyóiratot, Jerzy Giedroyc lapját hoztam ki győztesnek, őket állítottam magyar író-társaim elé követendő példának.

Szabó Zoltán 1958. november 3-án írt levelében erre a párizsi epizódra utal. Őt a közgyűlésen megválasztották a MISZK főtítkárának, tehát Faludy Györggyel szemben előnyös pozícióba került, s mivel a fiatalok mind őt támogatták, méltányolta segítségünket. Levelében ezt írja:

„Kedves Gyurka,
ez csak életjel, szorosabban arról, hogy meghűlve s lázasan érkeztem vissza, valamint köszönet és gratuláció kiváló párizsi szerepléséért. Hármatoknak hála, a fő cél, nevezetesen annak eloszlátása, hogy az ifjabbak a felelőtlenek, elérődött. A többi elválík.

Köszöntlek választmányi tag gyanánt is, hivatalból.

Remélem, hogy anyagilag nem mentél túlságosan tönkre. Én eléggé. Ignotus fogadkozik, hogy a lapban³ több helyet kaptok, főleg a kritikai rovatokban, a joggal említett hiányok eliminálására.

Öllelek

Zoltán”

Ezek után egyszer 1959 májusában Szabó Zoltán vitt át bennünket kocsival Londonból a hollandiai Doornba, a Mikes Kelemen Kör első tanulmányi napjaira. Négyen ültünk autójában, és akkor még szerencsére nem fogtam föl teljesen, hogy *A tardi helyzet* kiváló szerzője milyen rosszul vezet, csak nemrégiben tudtam meg Sárközi Mátyás barátomtól, hogy Zoltán tizenhétszer futott neki az autóvezetői vizsgának, vagyis tizenhatszor megbuktatták. Nagyobb megrázkódtatás nélkül átértünk Doornba, az igen jól sikerült Mikes-konferenciára, de én visszafelé már vonattal jöttem.

Következő, 1959. szeptember 11-i levelében Szabó Zoltán voltaképpen egyetlen fontos dolgot közöl, azt, hogy a készülő költői antológiába (ami aztán *Kilenc költő* címen jelent meg a Magyar Könyves Céh kiadásában Londonban) csak olyanoktól válogat be verseket, akiknek még nem jelent meg önálló kötetük, ezért Kannás Alajossal és Sulyok Vincével együtt engem is kénytelen kihagyni a gyűjteményből. Mivel az én első, *Virágbizonyosság* című verseskötetem akkor már napvilágot látott, zokszó nélkül vettem tudomásul a hírt.

Miután 1959 legvégén beköltöztem Londonba, ahol rendszeresen láthattam Zoltánt, illetve 1960–61-et Indonéziában töltöttem, ahonnan csak nagyon kevés emberrel leveleztem, levelezésünk hosszabb időre megszakadt. Amikor a *Books Abroad* című amerikai világirodalmi lap 1965. őszi számában elismerő hangú ismertetést írtam Szabó Zoltán Washingtonban másodsorra kiadott *Szerelmes földrajz* című könyvéről, a szerző ezt levélben köszönte meg, de sajnos ez a levélke valahol elkallódott irataim között. Utolsó Szabó Zoltán-levelem pedig akkorról maradt fenn, amikor budapesti felkérésre 1978-ban anyagot gyűjtöttem a hazai *Magyar Irodalmi Lexikon* harmadik kötetéhez. Ezt Zoltán ahhoz

2 Lásd: *Irodalmi Újság, 1957–1989. Dokumentumok a lap történetéből*, szerk. Nagy Csaba, Bp., Argumentum, 1993, 69–71 és 72–74.

3 Az *Irodalmi Újságban*.

az önéletrajzi vázlatához és bibliográfiához mellékelte, amelyből nem tudom, mennyi jelent meg változatlanul a lexikonban, mivel korrektúráit természetesen nem kaptam meg, különben is a szerzők politikai minősítésébe sajnos nem volt beleszólásom. Az utolsó Szabó-levél tárgyilagos melléklet a küldött anyaghoz. Így Szabó Zoltán külföldön alkotott műveinek első, viszonylag objektívnek mondható hazai értékelésére várnunk kellett 1982-ig, amikor *A Magyar Irodalom Története 1945–1975* című sorozat negyedik kötetében a szerkesztő Béládi Miklós másfél oldalt szentelt Szabó Zoltán emigrációs munkásságának.⁴ Emigrációban írt politikai tanulmányainak és írásainak legjobb gyűjteménye, úgy hiszem, mindmáig az 1987-ben Bernben megjelent *Terepfelverés*, amit Czigány Lóránt rendezett sajtó alá – ez a kötet hasznos bibliográfiát is közöl Szabó Zoltán műveiről.

4 Béládi Miklós (szerk.): *A határon túli magyar irodalom*. Akadémiai Kiadó, Bp., 1982, 385–386.